
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A NYUGTALANÍTÓ HARMÓNIA FELÉ

In memoriam Sziveri János
(1954–1990)

TOLDI ÉVA

A szavak mérnökeként indult. Bár első verseskötetében, a *Szabad gyakorlatok*ban még inkább a mérnök van előtérben, az ő láthatatlan keze húzza meg a transzcendens motívumok között a rejtett erővonalakat, időtlen időben és elvont térben kerengenek alakzatok, szigorúan lehatárolt mértani formák, mesterséges fényforrások, s expresszív töltésű szimbólumai, a narancsok is „a horizontálisok és vertikálisok”, a „haránt vonalak”, „szorító párhuzamosok és egyenesek” koordinátarendszerében találják meg helyüket. Nem kevesebbre: a létezés megnevezésére törekszik már ekkor is, maga mondja, versében: „A lét ingája feszül így a repedésben.” A szikár, fegyelmezett, díszeitől tudatosan megfosztott versbeszéd azonban egy istentől és embertől idegen világot idéz meg, amely – egyedül lehetséges módon – objektivációkban nyilvánulhat meg, s ez a külső, tárgyiasított rálátás erősödik fel Vasko Popa kavicsainak szilárdságával és Pilinszky János kozmikus szenvedésével.

A *Hidegpróbában* a mintha-lét lép a transzcendenciák helyébe. „Nem azért így, mintha másképp lehetetlen volna” – olvashatjuk a kötet mottójaként, s az esetlegesség, a támponthiány, a *között* állapot, a szilárd fogódzók nélküli lét-helyzet nyer benne kifejezési formát, külső és belső világ látszólag egymástól teljesen függetlenül gravitál. „Ez az én életem. (...) Most éppen semmi sem történik” – panaszolja fel Valami más című versében, s még a költészet sem szilárdabb, határozottabb pont, hanem „a különböző lehetőségek vizsgálata”, amely a „Ha akarom vagyok, ha akarom nem” szélsőségei között definiálódik. De a „Néhány tendenciózus selejt, rideg türemlés” világába beszüremlenek lassanként az evilági evidenciák: „Kajla krumplihéj, kartonkés, kanál”, az életnek azok az apró, jelentéktelen tárgyai, melyek banalitására, trivialitására döbbenenek rá minduntalan, s megfogalmazást nyer az is – legpregnansabban talán a Nyolc sor című vers lábjegyzetében: „vö. a M. Sz. 1978. dec. 17-i számában közölt és kötetünk 31-ik oldalán megtalálható nyolc soros szöveggel, hogy ld. miként győzedelmeskedik a realitás kényszere a felelőtlen optimizmuson” –,

mi lehet az, mi eltakarja szemünk elől a világot a maga valódiságában: a felelőtlenül optimista szövegekben való megnyilvánulás. A hamislét, a látszatlet pedig lassan, de módszeresen szövi hurkait, melyek egyre szűkülő köréből az ellenállás az egyedüli kivezető út.

S ami a *Hidegpróbában* még csak jelzésszerű, időnkénti hadakozás, a *Dialok* és a *Szájbarágás* minden szövegét alapjaiban áthatja. Úgy is mondhatnánk: az „ellen” költészete, a mindennel szembe forduló ellenállásé. És nemcsak a versvilág szintjén – amely jelentősen módosítja első kötetének tapasztalatait: a világ isten és ember nélkül való, ám ennek isten és ember az okozója –, hanem a vers minden elemében. A szavak mérnöke ezúttal egészen közvetlenül a szavakhoz nyúl, szinte mindegyiket elemeire bontja, tobzódik a világ- és a szóanalízis hevében. Ellenáll a hömpölygő versformának is: szabadvers helyett gyakran balladát, ódát, szonettet ír – vonzza a szilárdnak hitt forma, jellegüket azonban átminősíti. Az óda például nem a magasan szárnyaló gondolatok medre, hanem a legvégletesebben hétköznapi tárgyak és cselekedetek gyűjtömedencéje, s így a versforma az irónia jegyeivel erősödik fel. Korának Tinódi Lantos Sebestyén-i krónikása ekkor már a költő, aki villoni hetykeséggel utasítja el a versírás állandónak hitt szabályait is. Visszahívja a versbe a rímet, a mai magyar költészetben egyedülálló merészséggel, számtalan válfaját próbálja ki, lemerészkedik a kínrimig, szinte a végleteket súrolva, s onnan emelkedik vissza, onnan minősíti át a költészeti értékeket. A rím verseiben csak egyvalami nem lehet: a jó hangzást szolgáló eszköz. A disszonancia, a csörömpölés versbe emelése ez, az elviselhetlenségig fokozott rossz hangzás. Nem a zene, emberfülnek nem való zöreje – korunk tartozéka. S eközben szó- és rímjátékai sem kacagtatóak, inkább sátáni vigyorra ingerlőek, s az életnek is a groteszk színjátéka jelenítődik meg előttünk, az irónia ellene a fegyvere.

Ötödik verseskötetében, a *Mi szél hozott?*-ban újabb nézőpontváltás következik be. Nem korának önként felvállalt dalnoka immár, hanem szükségszerű krónikása, s amiről szól, nem is elsősorban kollektív história, hanem egyéni történelem, az mélyül el, távol ki az egyetemesség, a kozmikuság szintjére a „... miután a *kül* végleg a miénk lett, / birtokunkba kell venni a belsőt is” intenciójával. Az egyszerre „bent s kint”, egyszerre „nélküled s veled” átélését az élet végességének a tudata állítja éles fénybe. S ez az a nézőpont, amely egyetemes távlatokat nyit, létösszegezésre kényszerít. Lehullanak a szerepvállalás szorító páncéljai, megnyílnak a lélek belső csatornáit, felszakadoznak a konfesszió útjai, emlékezésre késztetnek, bevillannak rég elfeledett világok, a gyermekkor motívumai, meghitt képeket hozva létre:

*Néha még mindig eperfa
lombokról álmodom
és készülődöm őket selyem*

*hernyókkal föletetni
árnyékukban hűsölök
isten ajándéknapjait lopom
lehet-e a semmittevést
nálamnál jobban szeretni
(Szúnyog és üvegszem)*

A végességtudat azonban nem fullad panaszos kesergésbe, a konfessziót az értelem kordában tartja, a tényközlés szigorát veti ki rá:

*elfolyik az idő akár a homok
maradnak végül az emlékromok
összeomlunk mint vár ha kártya
s befedi szemünket a hályoghártya*

Ebből a perspektívából költészetének legmélyebb ihletőjét, József Attilát is megidézi:

*minek hogy hasztalan perelj
rajtad a sor Attila – emelj
(Memóriajáték J. A.-val)*

A szó sem eszköze többé az ellenállásnak, csak van, kiszolgáltatottan és sebezhetően létezik. A vers többé nem lázadás, „nem más az írás: önvédelem”. S a rím sem furcsa, csúnya dísz többé, az utolsó versekben végzetesen a helyén van, döbbenetes evidencia:

*Túl a kialvatlan égen
nem hat a narkózis. Végem.
(Foggal, körömmel)*

A *Mi szél hozott?* lapjain nagyköltészet nyílik meg előttünk. A költő egyéni sorsa a versben: a mi sorsunk, az ember sorsa. A meglelt arányok, a harmónia sorait olvassuk, amely azonban nem az önfeledtető idillé, sem a fájdalmas jajszóé. Még „legszeplőtelenebb” képei mögött is ott sejlik az elmúlás, az enyészet:

*Bögre tejek
főlé hajló gömbölyű fejek
s az arcokon a maszat
mint vízen a moszat
(Szeplőtelen álmok)*

Megszenvedett, feszültségtől terhes, nyugtalanító harmónia. Tragikusan korai hazatalálás; korán lekerekedett életmű.

Sziveri János a *Hidegpróba* egyik versében azt írta: „Magam metaforája vagyok”, pedig akkor még nem is sejtette, sorsa valóban sok kortársának szemében metaforikussá növekszik, s olyannyira, hogy – Kosztolányi szavaival élve – egyúttal egy időre mindenkitől el is vette a megnemértetség szent jogát. S ha most azt kell állítanunk: Sziveri János meghalt, utolsó verseinek ismeretében biztos tudjuk azt is: a költő él. Versei csak most indulnak az övénel is előreláthatatlanabb, kalandos szép újtjukra.

Kiss Júlia: Pihenő nő, bronz, 1976